

at give et kortfattet overblik over den politiske og organisatoriske sammenhæng, som Sundhedskollegiet indgik i, og dels at placere Niels Petersens fremstilling inden for forskningen i sundhedsvæsenets historie. Således trækker Helle Blomquist hovedtrækkene op for sundhedsvæsenets udvikling fra 1800 til 1950, og breder derved også perspektivet ud til at omhandle sundhedsvæsenets øvrige professioner som f.eks. jordemødre og apotekere og de større opgaver, der blev varetaget inden for sundhedsvæsenets rammer, som f.eks. opførelse af sygehuse og indsats for offentlig hygiejne.

Den forskningshistoriske oversigt dækker perioden fra 1840 til 1992 med særlig vægt på den nyeste forskning. Der er lagt skillelinier ind i henholdsvis 1963 og 1985, som ifølge Helle Blomquist markerer »afgørende nybrud i synet på sundhedsvæsenet« (s. 219). I første periode blev sundhedsvæsenets historie hovedsageligt skrevet indefra – af historisk interesserede læger – og

fremstillingerne fungerede ofte som partsindlæg i verserende debatter om påtænkte reformer. I anden periode giver den nye interesse for social- og kulturhistorie en bredere baggrund for faghistorikeres arbejde med sundhedsvæsenet, og dette sættes ud fra forskellige tilgangsvinkler ind i en mere overordnet samfundsmæssig sammenhæng. Her placerer Niels Petersen sig ved at gøre sundhedsvæsenet til en del af den politisk-administrative historieskrivning. Efter 1985 er temaerne for forskningen i sundhedsvæsenet blevet bredt yderligere ud, idet andre metoder og teorier er blevet inddraget. Et nyt træk var her, at analyserne blev mere kritiske i deres syn på sundhedsvæsenet og dets resultater.

Bogen udgør således en helhed af den detaljerede fremstilling om Sundhedskollegiet og oversigten over hovedtrækkene i sundhedsvæsenets udvikling og forskningen heri, og den er dermed en god indgangsvinkel for den, der ønsker et hurtigt overblik over emnet.

Kirsten Møller Nielsen

DET 20. ÅRHUNDREDE

Rasmus Kreth: *Pilestræde under pres. De Berlingske Blade 1933-45*. (Gyldendal, 1998). 478 s., 250 kr.

Det Berlingske Hus har valgt at fejre sin 250 års fødselsdag med en alsidig kortlægning af bladhusets og det omgivende samfunds historie siden grundlæggelsen i 1749. I en særlig jubilæumspublikation har man besluttet at gribe fat i det kontroversielle tema, der handler om De Berlingske Blades holdninger til det nazistiske Tyskland og den måde, hvorpå de håndterede de særlige pressevilkår under den tyske besættelse af Danmark.

Forfatteren Rasmus Kreth, der er tilknyttet Institut for Grænseregionsforskning, har tidligere behandlet aktionen mod de danske jøder i 1943. Han har til skildringen af *Berlingske Tidendes* historie haft frie hænder og ubegrænset adgang til bladhusets arkiver, og ingen fra husets ledelse eller redaktioner har haft indflydelse på resultatet. Til gengæld har Rasmus Kreth kunnet drage nytte af rigsarkivar Johan Peter Noacks og fhv. rigsantikvar Olaf Olsens gennemgang af manuskriptet. Berlingskes ledelse har med åbne øjne valgt et kontroversielt tema for jubilæumsværket.

Man har på forhånd vidst, at ikke alle husets holdninger og handlinger ville forekomme pyntelige for renommeet i en sen og kritisk eftertid, og deri har man ganske ret.

Berlingske Tidende og husets to andre dagblade *Berlingske Aftenavis* og *B.T.* delte selvsagt pressepolitiske vilkår med den øvrige presse, med det tiltagende indirekte og direkte tryk fra tysk side, som i 1930'erne på den hjemlige front blev formidlet gennem regeringen, først og fremmest P. Munchs hyppige formaninger til redaktørerne om ikke at genere den magtfulde nabo. For det nazistiske Tyskland handlede det ikke alene om ikke at blive generet, men også om at få den danske presse til at opbygge et positivt billede af det nye regime og dets gerninger. Til at fremme det formål gjorde nazisterne som nævnt brug af intervention over for regeringen, men også af økonomisk pres ved f.eks. at forbyde bladenes distribution i Tyskland eller ved annonceboycot. Det første ramte fortrinsvis venstrefløjens nazi-kritiske blade, mens *De Berlingske Blade* kun i begrænsede perioder blev udsat for den slags sanktioner. Et andet middel var tryk på bladenes korrespondenter i Tyskland ved sanktioner af vidt forskellig karakter, med fængsling og udvisning som de alvorligste. Pressens vilkår blev selvsagt væsentligt forringede under selve den tyske besættelse, hvor bladene blev underlagt instrukser fra Udenrigsministeriets Pressebureau, under håndfast ledelse af Karl Eskelund, og senere efter augustoprøret i 1943 bortfaldet af de sidste rester af pressefrihed.

I den berlingske historie om forholdet til det nazistiske Tyskland og senere besættelsesmagten er særlig to perioder kritiske og kritisable. I det første par år efter overdragelsen af magten til Hitler var *Berlingeren* forsigtigt afventende, grænsende til det positive over for det

nye regime. Man lancerede hårde angreb på konkurrenterne *Social-Demokraten* og *Politiken* for deres udpræget anti-nazistiske stillingtagen, og bladet blev værdsat i Berlin efter fortjeneste.

Der var en vis dobbelthed i holdningen, idet den hjemlige redaktion svingede ganske meget mellem positiv accept af det nye regime og relativ kølighed, mens korrespondenten i Berlin, Cai Schaffalitzsky de Muckadell – jo, det er ham med drengébøgerne – i de første år leverede en pronazistisk journalistik og lod sig bruge af regimet til at demtere overgreb mod kommunister og jøder. Til gengæld opnåede han i forhold til andre korrespondenter særlige begunstigelser, hvor højdepunktet blev et interview med Hitler i juni 1933. Modvægten i den hjemlige redaktion var i første omgang den kyndige og ubestikkelige udenrigsredaktør Erik Møller og fra 1934 den blændende skribent og skarpsindige analytiker Nicolaj Blædel, som *Berlingeren* købte fra sin konservative konkurrent *Nationaltidende*. Ansættelsen af Blædel var efter Rasmus Kreth's opfattelse mere dikteret af ønsket om at hamle op med den evige konkurrent på Rådhuspladsen end af ønsket om at knytte en markant antinazistisk skribent til bladet. Ikke desto mindre satte Blædel snart bom for Schaffalitzskys positive reportager fra Berlin, og for tyskerne vedblev Blædel at være den store anstødssten i den berlingske redaktion. Fra at være en »guldfugl« blev han, som Kreth skriver, en »belastning« for bladet. Han afstedkom talrige klager til Udenrigsministeriet og til *Berlingeren* direkte, og i 1938 gav man efter for presset og sendte ham i en periode på ufrivillig orlov. I de følgende år fungerede han under skarp kontrol af den redaktionelle ledelse og bladets bestyrelse, og under besættelsen måtte han helt afstå fra at fungere som skrivende medarbejder. I det hele taget var bladets

redaktion og bestyrelsen præget af interne modsætninger, hvor navnlig den efterhånden magtfulde og eminent manøvredygtige Svend Aage Lund stod for en klart mere tysk-positiv linie end de fleste andre i redaktionen.

Det viste sig ikke mindst i besættelsens første år, hvor pressen som helhed »frivilligt« underkastede sig begrænsninger i ytringsfriheden, og hvor Det Berlingske Hus i denne anden kritiske periode viste sig specielt tilpasningsvillig ved blandt andet at knytte klart protytske skribenter til bladet. Holdningen til samlingsregeringen var generelt loyal. Men loyaliteten havde sine grænser, blandt andet i spørgsmålet om optagelse af såkaldt upolitiske ministre i regeringen, et krav som Berlingen støttede, men i modsætning til andre højreblade, *Jyllandsposten* og *Nationaltidende*, fastholdt man, at de parlamentariske former skulle bevares, hvilket vistnok ikke mindst kan tilskrives Ole Bjørn Krafts indsats som rådgiver for redaktionen. Internt på bladet var Svend Aage Lund i 1940-41 hele tiden den, der gik videst i tilpasningen til tyske krav, og hans holdning blev understreget gennem hans aktive indsats ved dannelsen af Dansk-Tysk Forening, et forhold han behændigt fortiede, da han umiddelbart efter befrielsen kom for en intern æresret.

Generelt kom Det Berlingske Hus under tryk i besættelsestiden. En række skribenter måtte fjernes, herunder redaktøren af *B.T.* og *Billed Bladet* Ejnar Black, og en overgang kom *B.T.* under forzensur. Korrespondenten i Stockholm Ebbe Munck blev efter tysk ønske direkte afskediget.

Efterhånden som krigslykken fra 1943 vendte, blev den tyske pressepolitik modproduktiv. Skærpelsen efter august 43 med direkte påbud om optagelse af protytsk stof medførte en tillidskrise mellem pressen og befolkningen, ikke mindst fordi denne i stigende grad fandt

alternative informationskilder i BBC's danske udsendelser og i den illegale presse. De illegale blade overtog »virkeligheden«. Ved befrielsen fremstod pressen generelt som kompromitteret i befolkningens øjne og ikke mindst *Berlingske Tidende*, fordi tilpasningen her i perioder efter Rasmus Kreth's vurdering havde været mere vidtgående end i den øvrige presse. Et stort ansvar herfor tillægges Svend Aage Lund, hvis indsats forårsagede en betydelig indre uro på bladet i de første måneder efter befrielsen. Men han vandt tid og blev i sidste ende administrerende chefredaktør for hele huset.

Det er en spændende og velfortalt historie, Rasmus Kreth har skrevet. Han har, så vidt det kan skønnes, ikke stukket ubehageligheder under stolen, og man får et glimrende indtryk af pressens vilkår i almindelighed og Berlingerens i særdeleshed i disse vanskelige 12-13 år. Den politiske kontekst både internationalt og herhjemme er fyldigt beskrevet, hvilket vel kan være nyttigt for nye generationer, der ikke har begivenhederne på rede hånd. Men for en blot nogenlunde historisk orienteret læser bringer det intet nyt, og man kunne have ønsket sig, at pladsen var blevet anvendt til fyldigere penneprovver fra de mange gode skribenter, som bladet rummede i denne periode. Af og til ærgrer man sig over ikke at få dokumenteret, hvad det præcis var, der irriterede eller fornøjede tyskerne. Ligeledes kunne nogle djærvere personkarakteristikker have krydret fremstillingen. Der er jo nok af personligheder at tage af, men med undtagelse af Schaffalitzky, Blædel og Svend Aage Lund fremstår de underligt konturløst.

Adskillige steder antydes det, at Ole Bjørn Kraft fra midten af 1930'erne og ikke mindst under besættelsen øvede en væsentlig indflydelse i huset. Betydningen af hans udvikling i 20'erne og 30'erne fra ekstrem højrenationalistisk

politiker i fascismens grænseregioner til en sikker støtte for John Christmas Møllers parlamentariske linje i Det konservative Folkeparti antydes flere steder, men uddybes ikke. Måske er materialet for spinkelt her, som det er tilfældet for andre relationer på bladhusets indre linier, blandt andet forholdet mellem Berlinger og Det konservative Folkeparti. Men interessant ville det have været at få uddybet, ligesom en helt anden vinkel, konkurrenceforholdet til de øvrige blade, først og fremmest Politikens hus, og ikke mindst de generelle økonomiske overvejelser bag de forskellige beslutninger af redaktionel og politisk art kunne have fortjent betoning.

Det er dog mindre betydningsfulde indvendinger mod en indholdsrig bog, hvor Rasmus Kreth leverer et fint supplement til de kendte hovedtræk i denne vanskelige epoke i pressens historie.

Niels Finn Christiansen

Anders Bjørnvad: *Krigens Monumenter 1940-1945*. (Odense Universitetsforlag, 1999). 526 s., 350 kr.

Anders Bjørnvad har gennem mange år publiceret flittigt om Danmarks historie under besættelsen, især om modstandsbevægelsen og de allierede flyvere, samt i forlængelse heraf om forholdet til Storbritannien. I 1999 offentliggjorde han denne bog om monumenter, fredede gravsten, mindesteder og skulpturer rejst i Danmark med tilknytning til Anden Verdenskrig. Til grund for projektet ligger en omfattende materialeindsamling, og behandlingen heraf er bestemt ikke uden betydning for forståelsen af besættelsesårenes efterliv. Manuskriptet er afsluttet i februar 1998, og frem til det tidspunkt var der ikke gennemført en total optælling og registrering af monumenterne. Bogen har en del til fælles med Claus Bryld og Anette Warrings

undersøgelse *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, selv om Bryld og Warrings teoretiske apparat ligger milevidt fra Bjørnvads mere traditionelle tilgang. Den kritiske distance til modstandsbevægelsens selviscenesættelse i efterkrigsårene og den kollektive erindring herom, der blev formuleret af Bryld og Warring, deles ikke (fuldt ud). Desværre udkom Bryld og Warrings bog først i sommeren 1998, så den har forfatteren altså ikke haft adgang til, selv om den som læserservice markeres i litteraturlisten. Imidlertid havde Bryld allerede tidligere i artiklen »Er vi selv historie?« (Bernard Eric Jensen m.fl.: *Erindringens og glemslens politik*, 1996) fremlagt en del af programmet for den efterfølgende bog. Men Bjørnvad har altså ikke følt, at der var grund til at tage tråden op. Når dette nævnes her, er det, fordi Bjørnvad beskæftiger sig med erindringspolitikken, men altså ud fra en ganske anden tilgang end Bryld og Warring.

Bjørnvads bog er inddelt i to; første del (s. 9-186) kommenterer og analyserer gennem tolv kapitler »hovedtræk af monumentsætningens historie 1940-1995«, mens anden del (s. 187-520) er en registrant over monumentsætningen i samme periode, opbygget geografisk. Derpå følger en registrant over monumenter rejst efter 1995.

Formålet med fremstillingen er at »belyse, hvem eller hvad mindesmærkerne blev rejst for og om muligt, hvem der rent faktisk stod bag monumentsætningen, og hvad bevæggrunden herfor var« (s. 9). Både kommentarerne og indsamlingen er kompetent arbejde. Indsamlingsarbejdet er gennemført systematisk og med stor akkuratess og vidner i øvrigt, ligesom ph.d.-afhandlingen »Hjemmehæren« fra 1988 om modstandsarbejdet på Sjælland og Lolland-Falster, om forfatterens fine fornemmelse for detaljen. Bogens kommentardel